

osoba ondašnjeg društva, sustav i vrhunac vrjednota. Čudotvorna je i milosrdna, neposredna i bliska, sveta i moćna, najčešće spominjana osoba u kojoj prebiva uzvišena ljudskost. Pod njezino okrilje stavlja se pokreti i redovi, udruge i zadužbine, pojedinci i skupine. Pobožnost prema njoj ispunja vjerski horizont srednjovjekovnog kršćanina, njegove molitve, hvale i pohvalnice, himne i zazive. To molitveno blago rabi se u bogoslužju i u osobnoj pobožnosti poput molitve krunice, Andeoskog pozdravljenja, Gospina časoslova kao i drugih pobožnih vježbi koje njeguju srednjovjekovni kršćani.

Zabrinut za osobno spasenje, srednjovjekovni kršćanin moli Mariju, prosi njezin zagovor i stavlja se pod njezinu zaštitu. Prema njegovu uvjerenju, na Kalvariji se događa otkupljenje za kojim on teži. Žalosna Gospa, koja stoji kraj križa svojeg Sina i sudjeluje u njegovim patnjama, zadobiva osobit položaj i utjecaj u konačnom spasenju. Na taj način srednjovjekovni kršćanin stavlja svoju nadu u Isusovu majku, zagovornicu kod Boga. U pučkoj pobožnosti ona je općenito smatrana posrednicom između Boga i ljudi, obdarena gotovo božanskim moćima.

Iako na mjestima nepotpun i manjkav, uradak ukazuje na činjenicu da srednjovjekovlje na području marijanske danosti iznjedruje vrijedne misli i ideje o liku Majke Gospodinove i o njezinoj ulozi u povijesti spasenja kao i u životu kršćana. Na završetku svakog prikaza navedena je literatura o piscu i njegovu djelu. Na kraju knjige doneseni su sažetci njezina sadržaja na engleskom i njemačkom jeziku. Nekadašnji tajnik u Papinskoj međunarodnoj marijanskoj akademiji i predavač mariologije na rimskom Antonianumu s doktorskom disertacijom o mariologiji Karla Balića, autor je vrstan poznavatelj problematike o kojoj piše. Njegov uradak prvi je

antologijski prikaz nazočnosti Majke Gospodinove u kršćanskoj literaturi srednjeg vijeka i doprinos poznavanju Gospina lika u povijesti kršćanske misli na hrvatskom jeziku.

Petar Lubina

Miroslav Modrić, *Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja i Kustodija Svete Zemlje*, Katolički bogoslovni fakultet u Splitu, Split, 2016, 624 str.

Doktorska disertacija gornjeg naslova objavljena je kao tvrdo ukoričena knjiga sive boje s crno otisnutim naslovom, omotnih dimenzija 168 x 245 x 35 mm, a knjižni blok je 160 x 240 x 30 mm ostvaren na 624 stranice, podijeljen u 9 odsjeka ili poglavlja. Od 1. do 5. poglavlja autor obrađuje zadanu temu, u 6. donosi zaključak, u 7. su uvršteni prilozi (str. 525–576), u 8. je sažetak na hrvatskom s prijevodom na talijanski, njemački i engleski, a 9. odsjek je *Stvarno kazalo* (str. 596–624).

Analitički sadržaj (str. 7–11) naviješta čitatelju, osobito ljubiteljima povijesti, obilno i zanimljivo štivo. Poniznošću koja odlikuje svakog ozbiljnog istraživača, autor u uvodnom dijelu zahvaljuje svojim voditeljima za pomoć u izradi disertacije, a kao vjernik i redovnik zahvaljuje »Bogu, našem ljubljenom Ocu«, čijim poticajem svako dobro djelo započinje i blagoslovom završava. U rečenici posvete ističe: »Dubokom ljubavlju, sinovskom odanošću i zahvalnošću, knjigu posvećujemo Božjoj miljenici Š...Ć Isusovoj i našoj Majci Mariji.«

U 1. odsjeku ili poglavlju (str. 23–226) pod naslovom *Pletikosa i braća u Kustodiji do Markovića, 1751. — 1879.* autor nas upoznaje s početcima suradnje svoje provincije s Kustodijom Svete Zemlje u vrijeme kad se od neposrednog zaleda Sinja do bliskog istoka i istočnih obala Mediterana sterala turska vlast,

koja je gospodarila i Svetom Zemljom. Prava je avantura bila doprijeti do „svetih mjesta“, a još veća umješnost tražila se za opstanak i preživljavanje, osobito zbog grčkog vodstva Pravoslavne crkve, koje je koristilo potkupljivost turskih moćnika na štetu katolika. To je grčko-pravoslavno vodstvo bilo veoma nesklono nazočnosti i djelovanju službenika Rimokatoličke crkve u istočnoj hemisferi smatrajući je svojom. O svemu tome svjedoči fra Jakov Pletikosa u svojoj pisanoj ostavštini kojom se služi i nama je otkriva njezin proučavatelj fra Miroslav Modrić. Nakon Pletikose jedanaest je franjevac iz iste provincije djelovalo u Kustodiji. Pa kao što je autor disertacije na početku donio opširnu biografiju fra Pletikose, tako je na kraju poglavlja donio biografske podatke i te jedanaestorice. Odsjek ima i 15 ilustracija.

U 2. odsjeku (str. 227–313) autor nas upoznaje s fra Ivanom Markovićem, pravim putopiscem s bliskog istoka. U svojim *Lettere dal' Oriente* ostavio je ne samo opise mjesta kroz koja je prolazio, nego također prikaz života i običaja, osobito onih u Svetoj Zemlji. Uz konkretne prilike u pojedinim mjestima, opširno navodi tragična zbivanja iz njihove prošlosti kao i posljedice koje su slijedile. Ističe i stradanja kršćana nakon Napoleonova ratnog pohoda na Egipat i Siriju. Osobito ga boli što sveta mjesta nisu u vlasti i posjedu »onih koji su, ispovijedajući pravu vjeru 'Gospodinova baština' i sinovi jedine Zaručnice Isusa Krista«, misleći kod toga na rimokatolike. Opisi obiluju i njegovim moralnim osvrtima na posljedice ljudske grješnosti. Na kraju autor navodi dvojicu subrača, fra Jeronima Eterovića i fra Ivana Štambuka, koji su djelovali u Kustodiji, obojica vrlo bogate i zanimljive biografije.

U 3. odsjeku (str. 315–450) obrađuje petoricu subrača koji su u Svetoj zemlji djelovali od 1925. do 1962., a odlikova-

li su se i kao pisci. Fra Ante Jadrijević, pišući (1927. — 1928.) za *Glasnik Gospe Sinjske, list za širenje slave Marijine* ostavio je svojevrsni putopis o Svetoj Zemlji obradivši poglavito mjesta koja navode evanđelja u vezi s Isusovim rođenjem, životom i djelovanjem. Fra Gašpar Bujas cijeli je život bio hodočasnik usmjeren prema Bogu i onda kad nije bio na putu. Školovani literata, vješt u prozi i pjesmi, ipak ne opisuje mjesta koja posjećuje, nego za potrebe daka sinjskog sjemeništa piše recital u sedam „slika“ uprizorujući otajstva Isusova života o kojima sam meditira i duhovna su hrana njegove duše. Fra Vjenceslav Bilušić proboravio je u Svetoj Zemlji pola godine te »napisao svojevrsni putopis odnosno svoje viđenje i doživljaj Svetih mjesta«. Cilj mu nije opisivati ta mjesta, nego želi „ispričati“ određeni biblijski događaj iz povijesti spasenja i upiti iz njega pouku za duhovni život. Iz njegovih spisa autor disertacije fra Miroslav Modrić iščitava i upoznaje Bilušićev odnos prema židovima, Grcima i muslimanima, na koji (odnos) i nas upozorava. Fra Mirko Čović, svestrano naobražen redovnik, slavist, pastoralac i pisac, silom prilika emigrant, ostavio je svoj putopis pod naslovom *U Domovini Isusa i Marije*, objavljivan u *Glasniku Srca Isusova i Marijina*, koji je za Hrvate u Austriji i šire izdavao svećenik Vilim Cecelja kad se to nije moglo u domovini. U to vrijeme hodočašća u Svetu Zemlju više nisu bila povlastica rijetkih hodočasnika, nego „turistički“ organizirana putovanja, ali često prebrza i površna. Zato su Čovićeve mirni dnevnički opisi s obiljem podataka još dragocjeniji. Fra Zvonimir Fržop, također „emigrant“, bio je na službi u Kustodiji Svete Zemlje od 1954. do 1962. godine. Autor disertacije donosi uglavnom njegovu biografiju, iz koje se vidi da je fra Zvonimir bio ozbiljan i vjeran redovnik, ali mu nije manjkalo neugodnosti, koje

je svladavao redovničkom vjernošću i poslušnošću.

U 4. odsjeku (str. 451–491) autor disertacije obrađuje „naše vrijeme“. Daje mu naslov *Provincija i Kustodija od 1962. do naših dana*. Tu autor sebe vidi kao prvog, nakon duljeg vremena, redovito poslanog u Kustodiju Svete Zemlje, gdje ostaje samo dvije godine. Već 1984. prelazi na pastoralni rad među Hrvatima u Njemačkoj, a potom u Hrvatskoj. I to kratko djelovanje u Kustodiji daje pečat njegovom daljnjem životu. Od 1984. vodi hodočašća u Svetu Zemlju, priređuje i izdaje ilustrirane vodiče za hodočasnike, pa i poseban *Hrvatski hodočasnički misal*, da bi 2012. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Splitu obranio i licencijatski rad na temu *Kustodija Svete Zemlje i doprinos hrvatskih franjevaca njezinu životu i radu*. Kratko obrađuje život i rad dvojice subraće, fra Ljubomira Šimunovića i fra Ante Vučkovića i fra Josipa Cvitkovića, da bi se onda opširno zadržao na osobi i radu fra Petra Lubine koji je također izdao svoj vodič po Svetoj Zemlji. Idući od mjesta do mjesta, mariolog Lubina prodahnio je svoj rad Marijanim učešćem u povijesti spasenja.

U 5. odsjeku (str. 493–514) pod naslovom *Kustodija danas u očima braće [iz] Provincije* govori o franjevačkim studentima u Svetoj Zemlji i o povjerenicima. Obiljem sitnih podataka protkana je i zbilja same provincije.

U 6. odsjeku (str. 515–518) donosi kratak zaključak o vezama svoje Provincije s Kustodijom Svete Zemlje od 1751. do danas, rekapitulirajući ranije iznesene misli o pojedinim osobama, njihovu djelovanju i značenju njihovih spisa koji su, barem oni stariji, ostali skriveno bogatstvo koje tek treba otkrivati.

Stvarna obrada teme završava navođenjem kratica koje se upotrebljavaju u tekstu, koje bi čitatelju puno bolje poslužile da su stavljene na početku knji-

ge. Zatim autor navodi vrela iz kojih je crpao svoje znanje i literaturu kojom se služio.

U 7. odsjeku donosi priloge koji potvrđuju ozbiljnost njegovog rada i atlasne crteže kojima ilustrira nekadašnje pravce putovanja u Svetu Zemlju.

U 8. odsjeku donosi sažetak pod naslovom *Franjevačka provincija Presveto-ga Otkupitelja i Kustodija Svete Zemlje*. Uglavnom su misli ponovljene iz teksta.

Cijela je disertacija popraćena opširnim bilješkama na dnu stranica, kako već iziskuje takva vrsta rada. Djelo je vrlo korisno i zbog obilja podataka o samoj Provinciji, osobito povjesničarima, i lako uporabljivo zbog *Sadržaja* na početku i *Stvarnog kazala*, koje predstavlja 9. odsjek knjige (str. 596–624).

Valentin Miklobušec

Mirjana Sanader, *Ranokršćanska arheologija: Od početaka do konstantinskog obrata*, Školska knjiga, Zagreb, 2016, 181 str.

Knjiga hrvatske arheologinje Mirjane Sanader *Ranokršćanska arheologija: Od početaka do konstantinskog obrata* i više je nego vrijedan doprinos poznavanju te tematike s obzirom na nestašicu takvih knjiga na hrvatskom jeziku.

Knjiga je podijeljena na 5 zasebnih poglavlja s prirodanim podpoglavljima koja čine knjigu preglednom i lako prohodnom. Sam naslov, kao i konceptualno oblikovanje sadržaja, daju jasno do znanja o čemu će biti govora na stranicama koje slijede. Prvo je poglavlje naslovljeno *Domovina kršćanstva* i predstavlja svojevrsan uvod u glavne povijesne značajke ranog kršćanstva: konteksta u kojem nastaje i okolnosti koje vode do njegova nastajanja. Riječ je zapravo o kratkom pregledu političke i ekonomske povijesti Palestine od početaka helenizacije i osvajanja Aleksandra